

Marlena Januszkiewicz

Młodociani w jednostkach penitencjarnych w latach 1986-2013. Aktualny stan prawny a praktyka

Juvenile prisoners in prisons in the years 1986-2013

The aim of the article is to present the population of juvenile inmates in the years 1986-2013. The number of juvenile prisoners, the systems and kinds of penitentiary institutions where they were placed is presented from the statistical perspective. Statistical data have been analysed so as to describe in greater detail the specificity of juvenile prisoners group.

Celem artykułu jest ukazanie, jak kształtowała się populacja skazanych młodocianych w latach 1986-2013. W ujęciu statystycznym przedstawiona została liczba więźniów młodocianych, systemy oraz typy zakładów karnych, w jakich umieszczani byli młodociani. Dane statystyczne przeanalizowano w celu przybliżenia specyfiki więźniów młodocianych.

Key words: juvenile inmates, penitentiary institutions, penalty of imprisonment, statistical data.

Słowa kluczowe: skazani młodociani, zakład karny, kara pozbawienia wolności, dane statystyczne.

Zróżnicowanie społeczności osób odbywających karę pozbawienia wolności w polskich jednostkach penitencjarnych zrodziło potrzebę odpowiedniego skategoryzowania wszystkich więźniów. Wynikający z zasady indywidualizacji proces klasyfikacji zaowocował podziałem więźniów w oparciu o odpowiednie kryteria klasyfikacyjne i wypracowaniem odmiennego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec poszczególnych grup skazanych. Celem klasyfikacji jest przede wszystkim zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa samemu skazanemu, jak

i społeczeństwu¹. Zważywszy na kryterium wieku wśród zakładów karnych został wyodrębniony zakład karny dla młodocianych. Może być tworzony jako samodzielny zakład karny lub jako wydzielony oddział zakładu karnego czy aresztu śledczego (art. 72 § 3 kkw).

W *Kodeksie karnym wykonawczym*² pojęcie młodocianego nie zostało zdefiniowane, tak jak ustawodawca czyni to w *Kodeksie karnym*³. Kierując się treścią art. 84 § 1 kkw należy jednak przyjąć, iż młodocianym jest każdy skazany na karę pozbawienia wolności, który nie ukończył 21 roku życia. W zakładach karnych dla młodocianych mogą odbywać karę pozbawienia wolności także więźniowie, którzy mają powyżej 21 lat. Dotyczy to skazanych, którzy wspomniany wiek osiągnęli już w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności (art. 84 § 1 zdanie 2 kkw), z tym że wówczas okres faktycznego pozostawania w zakładzie karnym dla młodocianych nie powinien trwać dłużej niż kilka miesięcy od ukończenia przez więźnia 21 roku życia⁴. Ponadto nie należy zapominać o tak zwanych „dorosłych skazanych po raz pierwszy”, którzy wyróżniają się dobrą postawą i za swoją zgodą mogą pozostawać w zakładzie karnym dla młodocianych (art. 84 § 2 kkw). Tym samym rozpiętość wiekowa w jednostkach penitencjarnych stworzonych z myślą o najmłodszych więźniach może być dość znaczna. Niemniej polski ustawodawca uznał za celowe wspólne odbywanie kary młodocianych z wybranymi skazanymi dorosłymi, którzy poprzez swoją postawę mogą w pozytywny sposób kształtować środowisko wychowawcze⁵. Nie ulega jednak wątpliwości, iż, aby wspomniane założenie ustawodawcy mogło być realizowane w sposób efektywny, należy stworzyć ku temu odpowiednie warunki, zwłaszcza pod względem organizacyjnym, materialnym oraz etatowym⁶.

Więźniowie młodociani stanowią od lat wyjątkową kategorię wśród skazanych. Specyfika tej grupy wynika przede wszystkim z młodego wieku, który determinuje szczególny tryb ich traktowania w izolacji więziennej, z zastosowaniem właściwych metod postępowania. Chociaż

---

¹ Uzasadnienie rządowego projektu nowego *Kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1998, s. 548.

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 90, poz. 557 ze zm.).

³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz. U. nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁴ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 389.

⁵ T. Szymanowski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, T. Szymanowski, Z. Świda, Warszawa 1998, s. 184.

⁶ M. Bramska, A. Kurek, D. Schmidt, *System programowanego oddziaływania w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. IV, *Wybrane instytucje kodeksu karnego wykonawczego w praktyce penitencjarnej*, „Biuletyn RPO – Materiały” 2000, nr 42, s. 95.

w świetle prawa są to osoby zdolne do ponoszenia odpowiedzialności, to nie zawsze można mówić o ich faktycznej dorosłości czy dostatecznym ukształtowaniu, tak fizycznym, jak i psychicznym. Osiągnięcie wieku dojrzałości karnoprawnej nie jest bowiem tożsame z osiągnięciem dojrzałości biopsychicznej oraz społecznej⁷. Toteż skazani młodociani potrzebują szczególnej uwagi i specjalnego podejścia, zważywszy na fakt, iż ich młody wiek oraz wynikające z niego cechy osobowości rodzą największe nadzieje na skuteczne zmiany oraz efektywną resocjalizację. Dlatego też system prawa karnego i prawa karnego wykonawczego ukształtował odrębny sposób postępowania z młodocianymi, opierający się na założeniu, że sprawców takich można ustrzec przed dalszą kryminalną przyszłością, należy ich tylko odpowiednio ukierunkować. Głównym celem kary pozbawienia wolności stosowanej wobec sprawców młodocianych jest zatem cel wychowawczy. Niewątpliwie jest on trudny do zrealizowania w dzisiejszych realiach, gdy młodzi sprawcy wykazują się coraz większą agresją, bezwzględnością, brakiem empatii, szacunku i poczuciem bezkarności. S. Paweła⁸ zauważa, iż w obrazie statystycznym widoczny jest postępujący wzrost udziału młodocianych w ogólnej liczbie popełnianych przestępstw, a prognozy kryminologiczne nie zapowiadają zmian w tej kwestii.

Według stanu na 30 czerwca 2013 r. w polskich zakładach karnych przebywało 2004 skazanych młodocianych, co stanowiło 2,6% populacji wszystkich skazanych (77 015 osób)⁹.

Tabela 1. Skazani młodociani przebywający w jednostkach penitencjarnych w dniu 30 czerwca 2013 r. z podziałem na płeć

Wyszczególnienie	Kobiety	Mężczyźni
Młodociani	31	1973
Ogółem	2004	

Źródło: Miesięczna informacja statystyczna, czerwiec 2013 r., Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

⁷ S. Walczak, *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym. Zarys polityki penitencjarnej*, Warszawa 1992, s. 69.

⁸ S. Paweła, *Recenzja książki Waldemara Rodakiewicza, Warunkowe zwolnienie młodocianych z reszty kary pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 4, s. 157.

⁹ Miesięczna informacja statystyczna, czerwiec 2013 r., Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Wyodrębnienie młodocianych spośród ogółu więźniów bezdyskusyjnie należy uznać za słuszne i celowe. Niewątpliwie na tle całej populacji jest to grupa, która najgorzej przystosowuje się do warunków pobytu w jednostkach penitencjarnych. Populacja skazanych młodocianych charakteryzuje się wewnętrznym zróżnicowaniem. Analizowana grupa więźniów ma charakter wysoce niejednorodny, zarówno pod względem ciężaru popełnionego czynu, stopnia demoralizacji, środowiska, z jakiego się wywodzi, wcześniejszej karalności, zamożności, a przede wszystkim stopnia dojrzałości i chociażby potrzeb seksualnych. Określenie wieku dojrzałości nie jest łatwe, z uwagi na nierównomierność rozwoju różnych ludzi, wynikającą z wielu uwarunkowań. A. Szymanowska¹⁰ zasadnie zauważa, iż młody człowiek, aby stać się w pełni dorosłym, musi dojrzeć emocjonalnie, społecznie i intelektualnie, osiągnąć osobistą tożsamość, ustalić własną hierarchię wartości i cele życiowe. Wraz z upływem lat powinien w naturalny sposób wybrać zawód, partnera życiowego, nauczyć się podejmować decyzje i brać odpowiedzialność za swoje działania. Pobyt w więzieniu nie pozwala mu na wspomniany rozwój i dojrzewanie w sprzyjających warunkach. Co więcej, fakt skazania, a więc w pewnym stopniu wykluczenia ze społeczeństwa, skutkuje często wzmoczoną identyfikacją i poczuciem solidarności z populacją więzienną, co nie stanowi pozytywnego zjawiska. Nie należy przy tym zapominać, że środowisko wewnątrz zakładu karnego jest środowiskiem kryminogennym, a obecna klasyfikacja nie zawsze zabezpiecza więźniów przed wzajemnymi deprecjacjami.

Szczególne niebezpieczeństwo związane jest z osobą nieletniego. W zakładach karnych dla młodocianych mogą przebywać nieletni sprawcy szczególnie groźnych przestępstw, którzy w chwili popełnienia czynu zabronionego ukończyli 15 lat (art. 10 § 2 kk). Tym samym nieletni w wieku od 15 do 17 lat, jeżeli zostanie skazany na karę pozbawienia wolności, staje się podmiotem postępowania wykonawczego według przepisów *Kodeksu karnego wykonawczego* i nabywa status młodocianego w prawie penitencjarnym¹¹. Należy zauważyć, iż zupełnie inaczej przedstawia się faza rozwoju człowieka piętnastoletniego w porównaniu do rozwoju, jaki osiąga kończąc 21 lat. W okresie tym zmienia się światopogląd, jednostka rozwija się

¹⁰ A. Szymanowska, *Więźniowie młodociani poddani systemowi programowanego oddziaływania na podstawie badań psychologiczno-kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” t. XXVI, Warszawa 2004, s. 85.

¹¹ W. G. Rodakiewicz, *Młodociani przestępcy w prawie karnym wykonawczym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, pod red. L. Boguni, t. V, Wrocław 2000, s. 192.

biologicznie, psychospołecznie, modyfikacji ulega jego sytuacja prawna, nabywa nowe obowiązki i prawa, związane chociażby z życiem zawodowym czy politycznym. Dlatego też należy zastanowić się nad słusnością modelu postępowania penitencjarnego, w którym wobec skazanego mającego 15 lat i skazanego w starszym wieku stosuje się te same procedury¹². Co prawda skazani piętnastoletni stanowią niewielki odsetek populacji młodocianych więźniów, niemniej występują w polskich jednostkach penitencjarnych. Warto podkreślić, iż tacy skazani mają zazwyczaj zupełnie inne zapatrywanie na otoczenie, a także na karę, której zostali poddani. Bywają bardziej pokorni, podatni na zmiany oraz oddziaływanie wychowawcze.

Przytoczone niżej dane obrazują, jak kategoria więźniów młodocianych była zróżnicowana pod względem wieku w ciągu poprzednich trzech lat. Wśród skazanych i tymczasowo aresztowanych były osoby w wieku 15 i 16 lat. Od roku 2010 do 2012 odnotowano 12 takich więźniów. Większą liczebnością charakteryzowała się grupa osadzonych w wieku 17-18 lat. Z danych prezentowanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej wynika, iż wśród skazanych młodocianych przeważały osoby w wieku 19-21 lat. W 2012 r. stanowiły one 90,88% młodocianych tymczasowo aresztowanych i skazanych.

Tabela 2. Tymczasowo aresztowani i skazani według wieku (w latach ukończonych) – stan na 31 grudnia

Wiek	Tymczasowo aresztowani i skazani		
	2010	2011	2012
15-16	5	1	6
17-18	467	545	406
19-21	4432	4120	4106

Źródło: Roczna informacja statystyczna za rok 2012, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Warto przyjrzeć się temu, jak wcześniej kształtowała się statystyka związana z kategorią więźniów młodocianych. Oceny wymaga rotacja młodocianych w zakładach karnych oraz dynamika obejmowania ich systemem programowanego oddziaływania w przedziale temporalnym.

¹² T. Bulenda, *Kryminologiczne i polityczno-kryminalne problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec młodocianych do lat 18*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, pod red. B. Hołysta, W. Ambrozika, P. Stępiaka, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001, s. 178.

Najwcześniejsze dane, do jakich dotarła autorka, dotyczą 1986 r. Na ich podstawie można wyciągnąć kilka wniosków.

Tabela 3. Stosunek liczby skazanych młodocianych przebywających w jednostkach penitencjarnych do liczby wszystkich skazanych i osadzonych w latach 1986-1996

Rok	Osadzeni			Skazani		
	Razem	Młodociani	%	Razem	Młodociani	%
1986	108 866	10 872	10,0	79 539	6 684	8,4
1987	96 438	8 967	9,3	73 276	5 448	7,4
1988	80 312	7 175	8,9	63 977	4 587	7,2
1989	58 428	5 431	9,3	46 618	3 166	6,8
1990	45 627	5 317	11,6	30 165	2 441	8,1
1991	56 068	5 768	10,3	39 788	3 012	7,6
1992	61 289	5 675	9,3	45 824	3 001	6,5
1993	62 538	5 765	9,2	47 568	3 008	6,3
1994	62 593	6 215	9,9	47 134	3 010	6,4
1995	65 504	7 107	10,8	45 774	3 362	7,3
1996*	56 919	6 207	10,9	41 552	3 232	7,7

*Stan na 30 września 1996 r.

Opracowano na podstawie: R. Musidlowski, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec młodocianych*, „Biuletyn RPO – Materiały” 1997, *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. II, nr 32, Warszawa 1997, s. 74-75.

W przywołanym roku 1986 oraz w następnych dwóch latach można zaobserwować znacznie większą liczbę skazanych młodocianych niż w kolejnych latach. Niemniej należy zwrócić uwagę na ogólną liczbę osadzonych w tym okresie. Tym samym przyrostu populacji skazanych młodocianych nie powinno się raczej tłumaczyć wzrostem liczby przestępstw popełnianych przez młodocianych, a następnie skazań. W latach 1986-1996 udział procentowy skazanych młodocianych w populacji osób skazanych wahał się od 6,3% w 1993 r. do 8,4% w 1986 r. W analizowanym okresie można stwierdzić początkowy wzrost liczby skazanych młodocianych, a następnie spadek i stabilizację. Od 1989 r. liczebność tej grupy nie zmniejszała się gwałtownie, oscylowała na podobnym poziomie. W. Rostkowski¹³ w 1997 r. zauważył, iż na przestrzeni kilku

¹³ W. Rostkowski, *Młodociani w jednostkach penitencjarnych – próba charakterystyki mechanizmów adaptacyjnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16-17, s. 116.

poprzednich lat liczba skazanych młodocianych nie różniła się znacznie i wynosiła ok. 3400 skazanych, wahania w poszczególnych latach wynosiły około 5-7% w skali roku.

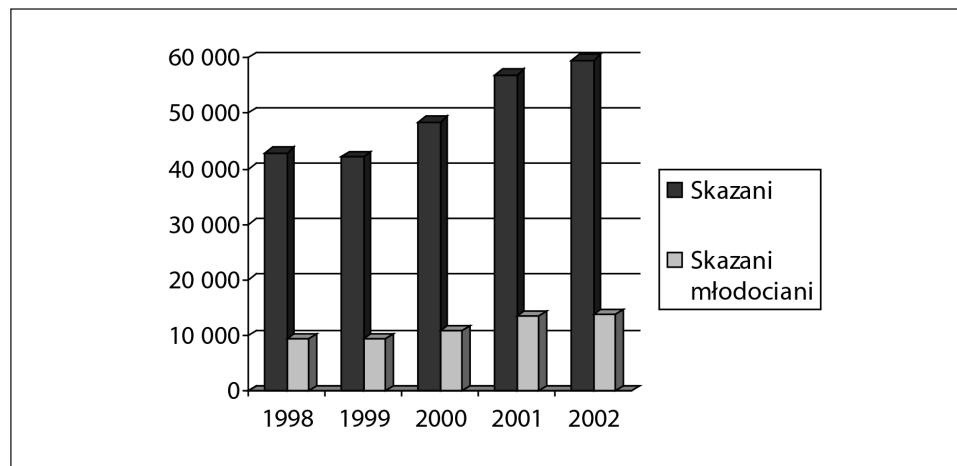
Tabela 4. Skazani młodociani w latach 1998-2002

Lata	Skazani	Skazani młodociani	
	Liczba	Liczba	Udział w populacji skazanych [%]
1998*	42 822	9 359	21,85
1999	42 200	9 333	22,12
2000	48 512	10 866	22,40
2001	56 904	13 491	23,71
2002	59 571	13 810	23,18

* Lata 1998-2002 – stan na 12 grudnia danego roku.

Źródło: G. B. Szczygieł, *Skazani młodociani w warunkach izolacji penitencjarnej*, [w:] *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, pod red. T. Kalisza, Wrocław 2011, s. 206.

Wykres 1. Skazani młodociani na tle populacji skazanych w latach 1998-2002

Opracowano na podstawie: G. B. Szczygieł, *Skazani młodociani w warunkach izolacji penitencjarnej*, [w:] *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, pod red. T. Kalisza, Wrocław 2011, s. 206.

Sytuacja zmieniła się z chwilą wejścia w życie znowelizowanej kodyfikacji karnej. Najistotniejsza modyfikacja wpływająca na status młodocianego w prawie karnym wykonawczym wynikała ze sformułowania nowej definicji młodocianego¹⁴ w *Kodeksie karnym* z 1997 r.¹⁵. Zgodnie z art. 115 § 10 kk młodociany to sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w chwili orzekania w pierwszej instancji nie ukończył 24 lat. Z art. 84 kk w ówczesnym brzmieniu wynikało natomiast, że skazani do momentu ukończenia 24 roku życia powinni odbywać karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym dla młodocianych. Wyznaczenie takiej granicy wieku skutkowało wzrostem populacji skazanych młodocianych, na tle ogółu jej liczebność zmieniła się z 8% na 23%¹⁶. W roku uchwalenia nowego *Kodeksu karnego* w polskich zakładach karnych przebywało 3359 skazanych młodocianych, w tym 46 kobiet¹⁷. Natomiast w 1998 r. w polskich jednostkach penitencjarnych przebywało 9359 skazanych młodocianych. W kolejnych latach liczebność charakteryzowanej populacji zwiększała się powoli, lecz systematycznie, z roku na rok. Liczba osób o statusie skazanego młodocianego przedstawiała się wówczas w następujący sposób: 1999 r. – 9333, 2000 r. – 10 866, 2001 r. – 13 491, 2002 r. – 13 810. Powyższe dane pokazują wyraźną tendencję wzrostową. Zwracając uwagę na stosunek liczby skazanych młodocianych do średniej liczby pozostałych skazanych należy podkreślić, iż w analizowanym okresie młodociani stanowili prawie ¼ ogółu skazanych (wahania od 21,85% do 23,71%). Na przestrzeni lat 1998-2002 populacja skazanych młodocianych znacząco się zwiększyła, odnotowano wzrost o 47,5%. Warto zauważyć, iż w tym okresie zwiększyła się także liczba ogółu skazanych, wzrosła o 39,1%.

W kolejnych latach nastąpił wyraźny spadek liczby młodocianych w polskich jednostkach penitencjarnych. W 2003 r. w zakładach karnych dla młodocianych przebywało 3598 skazanych młodocianych (3541 mężczyzn i 57 kobiet). Zestawiając te dane z poprzednimi latami można zaobserwować diametralne zmniejszenie się populacji charakteryzowanych skazanych. Gdzie tkwi przyczyna prawie czterokrotnego spadku liczby

---

¹⁴ Zgodnie z art. 120 § 4 kk z 1969 r. (Dz. U. nr 13, poz. 94 ze zm.) młodocianym był sprawca, który w chwili orzekania nie ukończył 21 lat; w § 95 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. nr 31, poz. 166 ze zm.) unormowano, iż w zakładach karnych dla młodocianych odbywali karę skazani, którzy nie ukończyli 21 lat, z tym że w zakładach tych mogli nadal odbywać karę skazani po ukończeniu 21 lat, jeżeli było to celowe ze względów resocjalizacyjnych (nie dłużej jednak niż do ukończenia 25 roku życia).

¹⁵ W. G. Rodakiewicz, op. cit., s. 192.

¹⁶ *Kronika. Kodyfikacje karne po roku*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 24-25, s. 186.

¹⁷ Więzienia w liczbach. Statystyka penitencjarna w latach 1989-2004, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Biuro Informacji i Statystyki, www.bip.sw.gov.pl

skazanych młodocianych? Zmianę taką spowodowało obniżenie wieku młodocianego z 24 do 21 lat wprowadzone ustawą z 24 lipca 2003 r.¹⁸. W ostatnim dniu poprzedzającym wejście w życie przywołanej ustawy (31 sierpnia 2003 r.) liczba wszystkich młodocianych odbywających karę pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych wynosiła 19 901, z czego 438 osób stanowiły kobiety¹⁹.

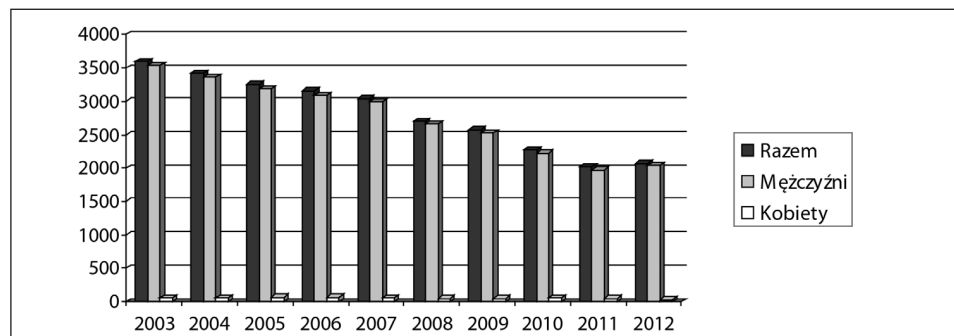
Tabela 5. Skazani młodociani w latach 2003-2012

Rok	Liczba skazanych młodocianych		
	Razem	Mężczyźni	Kobiety
2003	3 598	3 541	57
2004	3 420	3 365	55
2005	3 257	3 189	68
2006	3 156	3 093	63
2007	3 040	2 989	51
2008	2 703	2 659	44
2009*	2 574	2 528	46
2010	2 270	2 220	50
2011	2 016	1 972	44
2012	2 071	2 042	29

*Stan na 30 września 2009 r.

Źródło: Roczna informacja statystyczna, lata 2003-2012, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Wykres 2. Skazani młodociani w latach 2003-2012 z podziałem na płeć

Opracowano na podstawie: Roczna informacja statystyczna, lata 2003-2012, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

¹⁸ Ustawa z 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny wykonawczy* oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. nr 142, poz. 1380).

¹⁹ S. Lelental, op. cit., s. 390.

Jak wynika z tabeli 5. od 2003 r. populacja skazanych młodocianych stopniowo maleje. W latach 2003-2012 kategoria ta zmniejszyła się o 42,4%. Ten wyraźny spadek obrazuje wykres 2. Jedynie w 2012 r. odnotowano minimalny wzrost liczby skazanych młodocianych. Należy zauważyć pewną różnicę związaną z płcią skazanych. W populacji młodocianych mężczyzn widoczny jest względny spadek liczebności z roku na rok (poza wspomnianym już 2012 r.). Inaczej statystyka kształtuje się co do populacji młodocianych kobiet. Liczba takich kobiet nie maleje stale. W latach 2005-2006 następuje przyrost liczby skazanych młodocianych kobiet i wynosi odpowiednio 68 oraz 63 kobiety. Co prawda przytoczone dane również przyjmują tendencję spadkową, niemniej analizując dane z całego badanego okresu należy odnotować wspomniany wzrost liczebności.

Powyższe dane statystyczne pokazują, iż populacja skazanych młodocianych stopniowo się zmniejsza. Ponadto jej wielkość w stosunku do ogółu skazanych nie jest imponująca. Ewentualne zmiany związane ze wzrostem liczby takich skazanych nie następują gwałtownie. Pomimo odnotowanej tendencji spadkowej charakteryzowani skazani wciąż absorbują dużo uwagi personelu więziennego. Nieodosobnione są opinie, iż jest to grupa ludzi, z którą pracuje się najtrudniej, ponieważ wielokrotnie staje w opozycji do proponowanych działań i zamierzeń korekcyjnych²⁰. Najwięcej trudności przysparzają kwestie związane z indywidualnym oddziaływaniem na skazanych młodocianych. Zróżnicowanie postaw więźniów bezsprzecznie rodzi potrzebę zastosowania względem nich zindywidualizowanych oddziaływań. Powinny być one dostosowane do cech i warunków osobistych poszczególnego skazanego, jego potrzeb i stopnia demoralizacji. Posiadanie przez administrację więzienną wiedzy w tym zakresie jest kluczowe dla zaplanowania i wdrożenia właściwego sposobu postępowania z młodocianymi. Istotną kwestię stanowi dobór systemu wykonywania kary. Zgodnie z obowiązującym *Kodeksem karnym wykonawczym* może on przyjąć postać systemu zwykłego, terapeutycznego bądź też systemu programowanego oddziaływania (art. 81 kkw). Realizację zasady indywidualizacji penitencjarnej oraz możliwość osiągnięcia kodeksowych celów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec więźniów młodocianych umożliwi system programowanego oddziaływania, który przewiduje najbardziej intensywne oddziaływanie

---

²⁰ S. Przybyliński, *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2007, s. 56.

wychowawcze. Co do zasady wszyscy młodociani odbywają karę w tym systemie, są nim objęci bez względu na wyrażoną zgodę, czy też jej brak (art. 95 § 1 kkw). Nawet w przypadku odmowy zastosowania się do przewidzianych oddziaływań, młodociany wciąż pozostaje w systemie programowanym. Dane dotyczące skazanych młodocianych, wobec których realizowany był system programowanego oddziaływania w latach 1998-2002 prezentowane są poniżej.

Tabela 6. Młodociani odbywający karę w systemie programowanego oddziaływania w latach 1998-2002

Rok	Skazani młodociani	Młodociani w systemie programowanego oddziaływania	System programowanego oddziaływania w populacji młodocianych [%]
1998	9 359	8 926	95,4
1999	9 333	8 710	93,3
2000	10 866	9 960	91,0
2001	13 491	12 263	90,9
2002	13 810	13 354	94,2

Opracowano na podstawie: M. Bramska, M. Kiryluk, *Realizacja systemu programowanego oddziaływania w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37, s. 38.

Stosownie do przedstawionych danych należy zauważyć, iż w analizowanym okresie, zgodnie z założeniem ustawodawcy, większość młodocianych odbywała karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania. Pomimo rosnącej liczby skazanych młodocianych widoczny jest jednak stopniowy spadek procentowy związany z uczestnictwem populacji młodocianych w systemie programowanego oddziaływania na tle ogółu (wyjątek stanowi tutaj odsetek zanotowany w 2002 r.). Różnice są niewielkie, niemniej obrazują pewną prawidłowość. Wspomniany spadek ma miejsce w latach 1998-2001. W okresie tym nie wszyscy młodociani odbywali karę pozbawienia wolności w obligatoryjnym dla nich systemie programowanego oddziaływania. W razie konieczności możliwe były pewne odstępstwa od generalnej zasady, co prezentują przytoczone wyżej wskaźniki. Chodzi tu zwłaszcza o potrzebę wdrażania wobec niektórych młodocianych specjalistycznych

oddziaływań, na przykład oddziaływań terapeutycznych w systemie terapeutycznym wykonywania kary pozbawienia wolności. Godzi się jednak zauważyć, iż taka alternatywa nie była wyrażona wprost w obowiązujących ówczesnie regulacjach. Powyższe skutkowało odmiennością poglądów wśród przedstawicieli doktryny w tym względzie. Z. Hołda²¹ uważał, że brak jest podstaw do skierowania skazanych młodocianych do systemu terapeutycznego. Należy podzielić stanowisko G. B. Szczygieł²², iż przepisy *Kodeksu karnego wykonawczego* w brzmieniu z 1997 r. nie zawierały zakazu kierowania młodocianych do tego systemu.

Tabela 7. Skazani młodociani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania według typu zakładu karnego w latach 1998-2002

Podgrupa klasyfikacyjna ²³	1998		1999		2000		2001		2002	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
M – 1	5 454	61,1	5 395	61,9	6 539	65,7	7 832	63,9	8 512	63,7
M – 2	3 127	35,0	2 972	34,1	3 083	30,9	3 997	32,6	4 403	33,0
M – 3	345	3,9	343	4,0	338	3,4	434	3,5	439	3,3
Razem M	8 926	100,0	8 710	100,0	9 960	100,0	12 263	100,0	13 354	100,0

Źródło: M. Bramska, M. Kiryluk, *Realizacja systemu programowanego oddziaływania w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37, s. 41.

Należy przyjrzeć się także temu, w jakim typie zakładu odbywają karę skazani młodociani. Zakłady karne dla młodocianych mogą być organizowane jako jednostki o trzech typach: zamknięty, półotwarty lub otwarty (art. 90-92 kkw). Wymienione typy zakładów różnią się stopniem zabezpieczenia oraz zakresem obowiązków i uprawnień. Zgodnie

²¹ Z. Hołda, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Z. Hołda, K. Postulski, Gdańsk 1998, s. 259.

²² G. B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002, s. 110.

²³ Grupa młodocianych oznaczona jest literą „M”. Liczby przy literze „M” oznaczają: 1 – zakład karny typu zamkniętego, 2 – zakład karny typu półotwartego, 3 – zakład karny typu otwartego.

z art. 88 § 1 kkw skazanego odbywającego karę w systemie programowanego oddziaływania osadza się w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że szczególne okoliczności uzasadniają osadzenie go w zakładzie karnym typu zamkniętego. Trzeba zauważyć, iż warunki ograniczonej izolacji wpływają na skuteczność oddziaływań. W przypadku skazanych w młodym wieku, często stykających się po raz pierwszy z rzeczywistością izolacji więziennej, dodatkowe uprawnienia w postaci chociażby większej ilości widzeń, przepustek czy względnej swobody w poruszaniu się po terenie zakładu mają istotne znaczenie. Co ważne, zasady panujące w zakładzie karnym o typie półotwartym zmuszają skazanego do zwiększonej samodyscypliny. Można to potraktować jako atut w procesie wychowywania i odpowiedniego ukształtowania młodocianego skazanego.

W latach 1998-2002 tylko jedna trzecia skazanych młodocianych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania przebywała w zakładzie typu półotwartego. Wskaźnik procentowy o najwyższej wartości odnotowano w 1998 r. – 35%. Z kolei najniższy odsetek wystąpił w roku 2000 – 30,9%. Przeważająca część młodocianych, wobec których realizowany był system programowany przebywała w zakładzie karnym typu zamkniętego. W poszczególnych latach udział ten kształtował się w następujący sposób: 1998 r. – 5454 osoby (61,1%), 1999 r. – 5395 osób (61,9%), 2000 r. – 6539 osób (65,7%), 2001 r. – 7832 osoby (63,9%), 2002 r. – 8512 osób (63,7%). Należy zauważyć, iż liczba skazanych młodocianych obywateli karę w zakładzie karnym typu zamkniętego z roku na rok znacznie wzrosła. Toteż należy sądzić, iż w przypadku ponad połowy skazanych młodocianych wystąpiły szczególne okoliczności uniemożliwiające umieszczenie ich w zakładzie karnym typu półotwartego (przykładem chociażby zagrożenie stwarzane przez taką jednostkę, czy też przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw). Co do zakładu karnego typu otwartego, to niewielki odsetek młodocianych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania przebywał w tym typie zakładu, niemniej w analizowanym okresie wskaźnik procentowy utrzymuje się raczej na podobnym poziomie (wahania od 3,3% do 4%). Poczynione porównanie ukazuje, iż dyspozycja kodeksowa związana z typem zakładu karnego preferowanego dla charakteryzowanych skazanych (art. 88 § 1 kkw) nie jest w pełni realizowana w praktyce.

Tabela 8. Skazani i ukarani młodociani według typu zakładu karnego i systemu wykonywania kary w latach 2001-2012 (stan na 31 grudnia)

Typ zakładu karnego	System wykonywania kary	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
M-1	Zwykły	0	0	1	21	14	24	28	7	19	29	20	21
	Programowany	7 832	8 678	2 292	2 181	2 089	1 940	1 824	1 639	1 524	1 348	1 189	1 068
	Terapeutyczny	1 126	641	191	202	174	164	143	148	127	118	105	93
M-2	Zwykły	0	0	3	26	22	19	18	16	28	41	21	35
	Programowany	3 997	4 087	1 072	949	926	982	996	869	835	747	666	842
	Terapeutyczny	102	23	5	14	11	6	10	17	16	12	23	21
M-3	Zwykły	0	0	0	1	4	0	0	1	0	0	2	2
	Programowany	434	381	54	58	47	47	38	29	35	18	15	20
	Terapeutyczny	0*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem		13 491	13 810	3 618	3 452	3 287	3 182	3 057	2 726	2 584	2 313	2 041	2 102

*Stan na 30 września 2001 r.

Opracowano na podstawie: Roczna informacja statystyczna, lata 2001-2012, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

W kolejnych latach można zaobserwować podobne zróżnicowanie systemów i typów zakładu, w jakich wykonywana jest kara pozbawienia wolności wobec więźniów młodocianych. Od roku 2001 do 2012 dominuje oczywiście system programowanego oddziaływania, jako najwłaściwszy dla populacji skazanych młodocianych. Potrzeba oddziaływania penitencjarnego skierowanego do młodocianych, opartego na realizacji specjalnie skonstruowanych indywidualnych programów, została potwierdzona

mniejszą dojrzałością psychiczną takich więźniów²⁴. Istotnie, zastosowanie odpowiednich form i metod oddziaływania w postaci nauki, pracy czy przyuczenia do zawodu oraz odizolowanie od starszych więźniów, bardziej zdemoralizowanych, rodzi większą nadzieję na efektywność podjętych działań. W analizowanym okresie ponad 90% młodocianych, skazanych i ukaranych odbywało karę we wspomnianym systemie (2001 r. – 90,89%, 2002 r. – 95,19%, 2003 r. – 94,47%, 2004 r. – 92,35%, 2005 r. – 93,15%, 2006 r. – 93,30%, 2007 r. – 93,49%, 2008 r. – 93,06%, 2009 r. – 92,64%, 2010 r. – 91,35%, 2011 r. – 91,62%, 2012 r. – 91,81%). Przeważająca część populacji przebywała wówczas w zakładzie karnym typu zamkniętego. Podobnie do wcześniejszego okresu wobec ok. jednej trzeciej młodocianych system programowany realizowany był w jednostkach typu półotwartego.

Niewielki odsetek analizowanej grupy więźniów potrzebował zastosowania oddziaływań terapeutycznych. W tym miejscu warto wspomnieć, iż ustawodawca w powoływanej już ustawie z 2003 r. o zmianie ustawy *Kodeks karny wykonawczy* oraz niektórych innych ustaw uregulował możliwość odbywania kary przez młodocianych w systemie terapeutycznym (art. 95 § 4 kkw). Rozwiała to wszelkiego rodzaju wątpliwości w tym przedmiocie. W latach 2001-2012 wahania wynosiły od 4,8% w 2002 r. (664 osoby) do 9,1% w 2001 r. (1228 osób). W pozostałym okresie odsetek młodocianych potrzebujących zastosowania specjalistycznych oddziaływań utrzymywał się na poziomie 5-6%. Większość więźniów odbywających karę w systemie terapeutycznym została zaklasyfikowana do zakładu karnego typu zamkniętego. W zakładach karnych dla młodocianych typu otwartego wobec żadnego z młodocianych nie realizowano tego systemu. Niewątpliwie terapeutyczne oddziaływanie stosowane wobec skazanych o różnego rodzaju zaburzeniach czy też więźniów zmagających się z uzależnieniami nie jest możliwe do wdrożenia i realizowania w warunkach jednostki typu otwartego.

Co do odbywania kary pozbawienia wolności w systemie zwykłym, to największa liczba więźniów młodocianych odbywała w nim karę w 2010 r. – 70 osób (29 w typie zamkniętym zakładu karnego, 41 w typie półotwartym). Najmniej skazanych i ukaranych młodocianych zostało zaklasyfikowanych do tego systemu w 2003 r. (4 osoby). W latach 2001-2002 nie odnotowano młodocianych odbywających karę w systemie zwykłym.

---

²⁴ A. Samborski, *Elementy pracy penitencjarnej z młodocianymi*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, pod red. S. Bębaso, Radom 2010, s. 80.

Tabela 9. Skazani z grupy klasyfikacyjnej M według systemu wykonywania kary (stan na 30 czerwca 2013 r.)

Wyszczególnienie		Ogółem (stan na 30.06. 2013 r.)	Grupa klasyfikacyjna M		
			M-1	M-2	M-3
Skazani młodociani		1 965	1 111	831	23
System wykonywania kary	mężczyźni	1 936	1 108	805	23
	zwykły	42	10	29	3
	programowany	1 787	1 011	756	20
	terapeutyczny	107	87	20	0
	kobiety	29	3	26	0
	zwykły	1	0	1	0
	programowany	26	1	25	0
	terapeutyczny	2	2	0	0

Źródło: Miesięczna informacja statystyczna, czerwiec 2013 r., Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

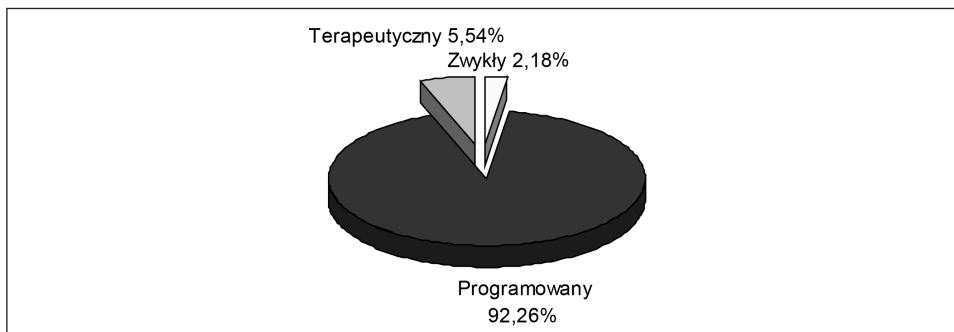
Z najnowszych danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, zgodnie ze stanem na 30 czerwca 2013 r., wynika, iż 1813 skazanych młodocianych odbywało karę w systemie programowanym (1787 mężczyzn, 26 kobiet). Spośród nich 1012 osób przebywało w zakładzie karnym dla młodocianych typu zamkniętego, 781 typu półotwartego i tylko 20 w zakładzie typu otwartego. Warto zauważyć, że prawie wszystkie młodociane kobiety, wobec których realizowany był system programowanego oddziaływania zaklasyfikowane zostały do typu półotwartego zakładu karnego, tylko 1 odbywała karę w typie zamkniętym jednostki penitencjarnej.

Specjalistyczne oddziaływania terapeutyczne stosowane były wobec 109 skazanych młodocianych (107 mężczyzn i 2 kobiet). Przeważająca część tej populacji przebywała w zakładzie karnym typu zamkniętego, jedynie 20 mężczyzn zostało umieszczonych w typie półotwartym zakładu karnego.

System zwykły wykonywania kary pozbawienia wolności stosowany był tylko wobec 43 skazanych młodocianych, w tym do 1 kobiety. Tym samym 2,18% skazanych młodocianych odbywało karę w opisywanym systemie, 5,54% w systemie terapeutycznym, natomiast 92,26% charakteryzowanych więźniów zaklasyfikowanych zostało do systemu programowanego oddziaływania. Procentowy udział skazanych młodocianych w poszczególnych systemach wykonywania kary obrazuje poniższy wykres.

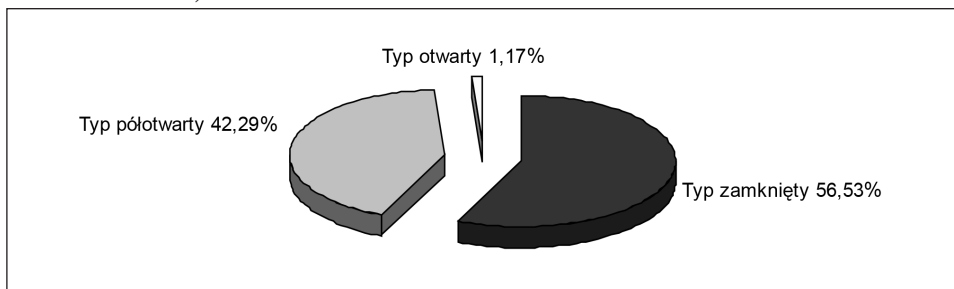
Wykres 3. Skazani młodociani w poszczególnych systemach wykonywania kary (stan na 30 czerwca 2013 r.).

Opracowano na podstawie: Miesięczna informacja statystyczna, czerwiec 2013 r., Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Z kolei wykres 4 przedstawia, jak procentowo rozkłada się przydział skazanych młodocianych do poszczególnych typów zakładu karnego. Zgodnie ze stanem na dzień 30 czerwca 2013 r. ponad połowa takich skazanych przebywała w typie zamkniętym zakładu (56,53%). Drugą pod względem wielkości wartość stanowi typ półotwarty zakładu karnego, w którym umieszczono 42,29% populacji młodocianych. Najmniej takich skazanych zaklasyfikowano do typu otwartego jednostki penitencjarnej, stanowili oni 1,17% ogółu młodocianych.

Wykres 4. Skazani młodociani według typu zakładu karnego (stan na 30 czerwca 2013 r.).

Opracowano na podstawie: Miesięczna informacja statystyczna, czerwiec 2013 r., Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Przytoczone dane statystyczne, a także dokonane w oparciu o nie rozważania, pozwoliły scharakteryzować populację skazanych młodocianych oraz sposób postępowania z nimi w izolacji penitencjarnej. Prześledzenie informacji co do liczby młodocianych przebywających w jednostkach penitencjarnych od roku 1986 do czerwca 2013 r. umożliwiło przedstawienie rotacji więźniów posiadających status młodocianego na przestrzeni lat. Powyższe wskaźniki ukazują, iż skazani młodociani nie są kategorią liczną, niemniej mała liczba takich więźniów nie warunkuje istotności zagadnień związanych z więźniami młodocianymi i trudności, jakie w toku wykonywania kary pozbawienia wolności przysparza ta populacja. W przypadku młodocianych problem stanowi bowiem sam fakt ich obecności w zakładach karnych. Niepokojące jest, iż młodzi ludzie zaczynają swoje dorosłe życie w więzieniu. Wiek większości skazanych zakwalifikowanych do młodocianych niewątpliwie przesądza o specyfice tej grupy i determinuje potrzebę zastosowania wobec takich więźniów odpowiedniego oddziaływania penitencjarnego. Głównym zadaniem Służby Więziennej jest realizacja wobec młodocianych wychowawczego celu kary pozbawienia wolności. Bez wątpienia jest to zadanie trudne, gdyż więzienie nie jest najlepszym miejscem do wychowywania człowieka i nie stwarza odpowiednich warunków do wszechstronnego rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego. Realia i zasady funkcjonowania zakładów karnych stanowią źródło licznych ograniczeń w tym względzie, dlatego tym bardziej powinno się w pełni wykorzystywać wszystkie możliwości, jakie stwarza system programowanego oddziaływania wykonywania kary pozbawienia wolności. Należy pozytywnie ocenić fakt, iż większość skazanych młodocianych odbywa karę w systemie programowanego oddziaływania. Niewątpliwie oddziaływanie uwzględniające względy wychowawcze, indywidualne cechy skazanego, a także odrębność i różnicowanie grupy skazanych młodocianych czyni bardziej realnym cel wykonywanej wobec nich kary pozbawienia wolności. W konsekwencji pozwala to przeciwdziałać przestępczości powrotnej młodocianych sprawców i chociaż w minimalnym stopniu zmniejszyć liczbę młodocianych recydywistów w polskich jednostkach penitencjarnych. Przy czym wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, nastawionego na realizację poprawczych celów kary, powinno odbywać się w warunkach możliwie zbliżonych do wolnościowych. Dlatego wątpliwośći budzi wieloletnia praktyka umieszczania przeważającej części młodocianych w zakładach karnych typu zamkniętego, wbrew

dyspozycji art. 88 § 1 kk. Czy rzeczywiście w przypadku większości skazanych młodocianych zachodzą szczególne okoliczności uzasadniające osadzenie ich w tym typie jednostki penitencjarnej? Czy może jest to jedynie sposób na poradzenie sobie z problematyczną kategorią więźniów? Nie ulega wątpliwości, iż zasady funkcjonowania zakładu karnego typu zamkniętego znacznie minimalizują zakres możliwych do zastosowania metod i środków oddziaływania, ograniczając tym samym odpowiednie realizowanie indywidualnych programów oddziaływania. Dlatego warto zastanowić się, czy w zakładzie karnym typu zamkniętego proces resocjalizacji skazanych młodocianych jest skuteczny i czy w ogóle możliwy.

Bibliografia

Literatura:

- Bramska M., Kiryłuk M., *Realizacja systemu programowanego oddziaływania w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37.
- Bramska M., Kurek A., Schmidt D., *System programowanego oddziaływania w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. IV, *Wybrane instytucje Kodeksu karnego wykonawczego w praktyce penitencjarnej*, „Biuletyn RPO – Materiały” 2000, nr 42.
- Bulenda T., *Kryminologiczne i polityczno-kryminalne problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec młodocianych do lat 18* [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, pod red. B. Hołysta, W. Ambrozika, P. Stępniaaka, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Info-Trade, Gdańsk 1998.
- Kronika. Kodyfikacje karne po roku*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 24-25.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 2012.
- Musidłowski R., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec młodocianych*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, cz. II, „Biuletyn RPO – Materiały” 1997, nr 32.
- Pawela S., *Recenzja książki Waldemara Rodakiewicza, Warunkowe zwolnienie młodocianych z reszty kary pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 4.
- Przybyliński S., *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Rodakiewicz W. G., *Młodociani przestępcy w prawie karnym wykonawczym* [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, pod red. L. Boguni, t. V, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Rostkowski W., *Młodociani w jednostkach penitencjarnych – próba charakterystyki mechanizmów adaptacyjnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16-17.
- Samborski A., *Elementy pracy penitencjarnej z młodocianymi* [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, pod red. S. Bębaso, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2010.
- Szczygieł G. B., *Skazani młodociani w warunkach izolacji penitencjarnej* [w:] *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, pod red. T. Kalisza, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.
- Szczygieł G. B., *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Temida 2, Białystok 2002.

Szymanowska A., *Więźniowie młodociani poddani systemowi programowanego oddziaływania na podstawie badań psychologiczno-kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii”, t. XXVI, Warszawa 2004.

Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, Librata, Warszawa 1998.

Uzasadnienie rządowego projektu nowego *Kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1998.

Walczak S., *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym. Zarys polityki penitencjarnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992.

Akty prawne:

Ustawa z 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny wykonawczy* oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 142, poz. 1380).

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz. U. nr 88, poz. 553 ze zm.).

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. nr 90, poz. 557 ze zm.).

Strony internetowe:

Statystyka, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, www.sw.gov.pl

Statystyka, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Biuro Informacji i Statystyki, www.bip.sw.gov.pl

